MULTIMODAL SAVODXONLIK TUŞUNÇASINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI VA ZAMONAVIY TA'LIMDAGI AHAMIYATI

Rasulova Dilnoza Boisxonovna,
Özbekiston davlat jahon tillari universiteti öqituvçisi
DOI: 10.67620/yoshlarvailm.0340025

Annotatsiya. Mazkur maqolada multimodal savodxonlik tuşunçasining şakllanişi, semiotik va ijtimoiy-madaniy asoslari, raqamli pedagogika bilan aloqasi hamda zamonaviy ta'lim jarayonidagi didaktik imkoniyatlari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot konseptual-adabiy şarh va qiyosiy tahlilga asoslanadi. Matn, tasvir, audio, video, makon va interaktiv elementlarni uyğun öqiş hamda yaratiş kompetensiyasi ta'limdagi muhim natija sifatida asoslanadi. Multimodal topşiriqlarni loyihalaş va baholaşning amaliy mezonlari taklif etiladi.

Kalit sözlar: multimodal savodxonlik, multiliteracies, multimodallik, raqamli pedagogika, semiotika, mediamatn, vizual savodxonlik, ta'lim texnologiyalari.

Аннотация. В данной статье представлен теоретический анализ становления понятия мультимодальной грамотности, его семиотических и социокультурных основ, взаимосвязи с цифровой педагогикой, а также дидактических возможностей в современном образовательном процессе. Исследование основано на концептуальном обзоре научной литературы и сравнительном анализе. Способность воспринимать, интерпретировать и создавать смысл посредством интеграции текста, изображений, аудио, видео, пространственных и интерактивных элементов обосновывается как важный образовательный результат. Предлагаются практические критерии проектирования и оценивания мультимодальных учебных заданий.

Ключевые слова: мультимодальная грамотность, множественные грамотности (multiliteracies), мультимодальность, цифровая педагогика, семиотика, медиатекст, визуальная грамотность, образовательные технологии.

Abstract. This article theoretically examines the development of the concept of multimodal literacy, its semiotic and sociocultural foundations, its relationship with digital pedagogy, and its didactic potential in modern education. The study is based on a conceptual literature review and comparative analysis. The ability to interpret and create meaning through the integration of text, images, audio, video, spatial elements, and interactive components is substantiated as an important educational outcome. Practical criteria for designing and assessing multimodal learning tasks are proposed.

Keywords: multimodal literacy, multiliteracies, multimodality, digital pedagogy, semiotics, media texts, visual literacy, educational technologies.

Kiriş

Axborotning taqdim etiliş şakllari tez özgarayotgan davrda ta'lim oluvçi bilimni faqat yozma matndan emas, balki grafik, diagramma, podkast, animatsiya, video va interaktiv muhitdan ham oladi. Şu sababli savodxonlikni öqiş va yozişning an'anaviy

könikmalari bilan çeklaş yetarli emas. Multimodal savodxonlik turli belgilar tizimlarida ifodalangan ma'nolarni anglaş, taqqoslaş, tanqidiy baholaş va maqsadga muvofiq yangi xabar yaratiş qobiliyatidir.

Multiliteracies konsepsiyasini ilgari surgan New London Group til, madaniyat va kommunikatsiya şakllarining xilma-xilligini ta'lim mazmunining tarkibiy qismi deb qaraydi. Kressning ijtimoiy-semiotik yondaşuvida esa ma'no yaratiş birgina til vositasiga boğlanmaydi: rang, joylaşuv, harakat, ovoz va tasvir ham muayyan kommunikativ vazifani bajaradi. Bu nazariy asoslar raqamli muhitdagi öquv materialini tuşunişda muhimdir.

Özbekiston ta'limida raqamli texnologiyalar, mustaqil öqiş va kompetensiyaga yönaltirilgan yondaşuvning kengayişi multimodal savodxonlikni ilmiy örganişni dolzarblaştiradi. "Ta'lim töğrisida"gi Qonun ta'lim şakllari va sifatini takomillaştiriş uçun huquqiy zamin yaratadi. "Raqamli Özbekiston – 2030" strategiyasi esa raqamli transformatsiyaning umumiy siyosiy kontekstini belgilaydi. Biroq raqamli vositadan foydalanişning özi hali multimodal savodxonlik şakllanganini anglatmaydi.

Tadqiqot maqsadi multimodal savodxonlikning ilmiy-nazariy asoslarini tizimlaştiriş, uning zamonaviy ta'limdagi funksiyalarini oçiş va öquv topşiriqlarini loyihalaşga doir metodik tavsiyalarni işlab çiqişdan iborat. Tadqiqot savollari quyidagiça: multimodal savodxonlik qanday komponentlardan tarkib topadi; u raqamli va media savodxonlikdan qaysi jihatlari bilan farqlanadi; ta'lim jarayonida uni qanday baholaş mumkin?

Materiallar va metodlar

Maqola nazariy-tahliliy tadqiqot sifatida tuzildi. Manba bazasini multimodallik, multiliteracies, media va raqamli savodxonlikka oid asosiy ilmiy işlar, xalqaro kompetensiya hujjatlari hamda Özbekistonning ta'limga doir normativ manbalari taşkil etdi. Manbalar mazmuni konseptual tahlil, qiyoslaş, tasniflaş va pedagogik modellaştiriş usullari bilan örganildi. Empirik tajriba yoki sörov ötkazilmagan; şuning uçun quyidagi natijalar nazariy sintez sifatida talqin qilinadi.

Tahlilning birligi multimodal ta'lim mahsuloti (masalan, infografika, videodars, raqamli hikoya yoki interaktiv taqdimot) hisoblanadi. Uni baholaşda törtta ölçov ajratildi: mazmunning işonçliligi, modal vositalarning maqsadga muvofiqligi, auditoriyaga mos kommunikatsiya va axloqiy-huquqiy mas'uliyat. Ölçovlar nazariy manbalardan kelib çiqib taklif etildi va validatsiyadan ötgan test sifatida taqdim etilmaydi.

Natijalar

Tahlil multimodal savodxonlikning beşta özaro boğliq komponentini körsatadi: turli modalliklarni taniş; ulardagi ma'nolarni talqin qiliş; manba va ifoda vositalarini tanqidiy baholaş; maqsadga mos multimodal mahsulot yaratiş; uni etik me'yorlarga muvofiq tarqatiş. Jewitt multimodallikni turli kommunikativ resurslarning özaro ta'sirini tahlil qiliş usuli sifatida izohlayd. Serafini esa vizual va multimodal matnlarni öqişda kompozitsiya hamda dizaynni hisobga oliş zarurligini körsatadi.

Multimodal savodxonlik raqamli savodxonlik bilan kesişadi, ammo unga teng emas. Raqamli savodxonlik texnologik muhitda axborotni izlaş, boşqariş va xavfsiz işlatişga urğu bersa, multimodal savodxonlik ma'no turli semiotik resurslar örtasida

qanday taqsimlanganini ham örganad. Masalan, diagrammadagi öq masştabi notöğri tanlansa, raqamlar aniq bölsa ham xulosa çalğituvçi bölişi mumkin.

Öqitişda multimodal yondaşuv mavhum tuşunçalarni vizuallaştiriş, turli örganiş yöllarini taklif etiş va öquvçi faoliyatini mahsulot yaratişga yönaltiriş imkonini beradi. Biroq bir ekranga ortiqça matn, animatsiya va tovuşni joylaştiriş kognitiv yuklamani oşiradi. Mayerning multimedia ta'limi tamoyillari ortiqça materialni qisqartiriş, muhim qismlarni ajratiş va söz-tasvir uyğunligini maqsadli taşkil etişni tavsiya qiladi.

Multimodal vazifa faqat estetik taqdimot emas: öquvçi manba tanlaşi, dalillarni tekşirişi, qaysi ma'lumotni matn yoki grafikda berişni asoslaşi va öz dizayn qarorlarini tuşuntira olişi kerak. Cope va Kalantzis ta'limda ma'no yaratiş jarayonini faol dizayn amaliyoti sifatida talqin qiladi. Şu asosda fanlararo işlatilişi mumkin bölgan quyidagi jadval tuzildi.

1-jadval

Multimodal savodxonlik komponentlari va baholaş indikatorlari

Komponent	Öquv faoliyati	Baholaş indikatori
Talqin	Infografikani matn bilan soliştiriş	Vizual va verbal xulosalar mosligini izohlaydi
Tanqidiy tahlil	Video yoki grafik manbasini tekşiriş	Manba, masştab va kontekstni baholaydi
Dizayn	Raqamli hikoya yaratiş	Modal vositani maqsadga mos tanlaydi
Kommunikatsiya	Taqdimotni auditoriyaga moslaştiriş	Til, ovoz va tasvirni tuşunarli uyğunlaştiradi
Etika	Tasvir va audiodan qonuniy foydalaniş	Mualliflik va maxfiylik talablariga rioya qiladi

Jadvalda keltirilgan indikatorlar diagnostik mezon sifatida dastlabki taklifdir. Ularning işonçliligi va turli yoş guruhlarida işlaşini aniqlaş uçun keyingi empirik tadqiqot zarur. Baholaş jarayonida mahsulotning yakuniy körinişi bilan birga rejalaştiriş, manba tanlaş, tahrirlaş va refleksiya bosqiçlari ham e'tiborga olinişi maqsadga muvofiq.

Ta'limning turli bosqiçlarida multimodal topşiriqlar murakkabligi farqlanişi mumkin. Boşlanğiç bosqiçda rasm va qisqa matn örtasidagi aloqani topiş, umumiy örta ta'limda diagramma va yangilik xabarini qiyoslaş, oliy ta'limda esa ma'lumotlarga tayangan interaktiv ilmiy taqdimot tayyorlaş vazifalari qöllanadi. Bunda fan mazmuni asosiy örinda qoladi: multimodal vosita bilimning örnini bosmaydi, uni ifodalaş va tekşirişga xizmat qiladi.

Muhokama

Multimodal savodxonlikni amaliyotga kiritişda uç muammo ajralib turadi. Birinçisi, texnik tengsizlik: internet, qurilma yoki maxsus dasturga kiriş imkoniyati barça öquvçilar uçun bir xil emas. Ikkinçisi, öqituvçining metodik tayyorgarligi: multimodal mahsulotni baholaş faqat dizaynning çiroyliligiga asoslanmasligi kerak. Uçinçisi, axborot işonçliligi: montaj, kontekstdan ajratilgan rasm va sun'iy yaratilgan tasvirlar tanqidiy tekşiruvni talab qiladi.

UNESCOning media va axborot savodxonligi yondaşuvi axborotdan mas'uliyatli foydalaniş, tanqidiy fikrlaş va fuqarolik iştirokini boğlaydi. Yevropa DigComp 2.2 modeli esa raqamli kontent yaratiş, xavfsizlik va muammolarni hal etiş kompetensiyalarini tizimlaştiradi. Uşbu ramkalar multimodal savodxonlikni öquv dasturiga integratsiya qilişda qöşimça yöriqnoma bölişi mumkin, lekin ularning har biri turli maqsadga xizmat qilişini hisobga oliş zarur.

Özbekiston kontekstida pedagogik texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya vositalarini öquv jarayoniga kiritiş masalalari mahalliy metodik adabiyotlarda ham muhokama qilingan. Bu manbalar multimodal savodxonlikka töğridan-töğri tenglaştirilmaydi, ammo faol ta'lim, vizuallaştiriş va öqitiş vositalarini tanlaş böyiça metodik asos beradi. Mahalliy til va madaniy kontekstga mos öquv materiallari yaratiş ayniqsa muhimdir.

Amaliy model sifatida tört bosqiç taklif qilinadi: tahlil (mavzu va auditoriyani aniqlaş), loyihalaş (matn, grafik va audio vazifasini taqsimlaş), yaratiş (manbalarni tekşirib mahsulot tayyorlaş) va refleksiya (tengdoş fikri asosida takomillaştiriş). Har bosqiçda dalilning işonçliligi, öqilişi, inklyuzivlik va mualliflik huquqi tekşiriladi. Masalan, videoga subtitr qöşiş yoki diagrammaga matnli izoh beriş kiriş imkoniyatini kengaytiradi.

Nazariy şarhning çegarasi şundaki, u multimodal metodikaning öquv natijalariga ta'sirini miqdoriy ölçamaydi. Kelgusida nazorat va tajriba guruhlarini qiyoslaş, baholaş rubrikasining ekspertlararo mosligini tekşiriş hamda öquvçilar mahsulotlarining sifat tahlilini ötkaziş maqsadga muvofiq. Bunday yondaşuv tavsiya etilgan modelning real ta'lim şaroitidagi samaradorligini aniqlaşga yordam beradi.

Xulosa

Multimodal savodxonlik - turli semiotik resurslarda yaratilgan axborotni anglaş, tanqidiy talqin qiliş va maqsadli mahsulot yaratişni birlaştiruvçi kompleks kompetensiyadir. Uning ilmiy asoslari multiliteracies nazariyasi, ijtimoiy semiotika va multimedia ta'limi yondaşuvlariga tayanadi.

Ta'lim amaliyotida multimodal vazifalar fan mazmuniga böysundirilişi, axborot manbalarini tekşiriş va dizayn qarorlarini asoslaş bilan birga olib borilişi kerak. Öqituvçilar uçun aniq rubrikalar, inklyuziv materiallar va bosqiçma-bosqiç metodik qöllanmalar işlab çiqiş muhim. Taklif etilgan komponentlar va indikatorlarni empirik sinovdan ötkaziş keyingi tadqiqot vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta'lim to‘g‘risida” gi qonuni. 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston - 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni. 2020.
3. The New London Group. A pedagogy of multiliteracies: Designing social futures. Harvard Educational Review, 1996.
4. Kress G. Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication. Routledge, 2010.

5. Jewitt C. The Routledge handbook of multimodal analysis. Routledge, 2009.
6. Serafini F. Reading the visual: An introduction to teaching multimodal literacy. Teachers College Press, 2014.
7. Hobbs R. Digital and media literacy: A plan of action. Aspen Institute, 2010.
8. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The digital competence framework for citizens. Publications Office of the European Union, 2022.
9. Mayer R. E. Multimedia learning (3rd ed.). Cambridge University Press, 2021.
10. Cope B., Kalantzis M. Multiliteracies: Literacy learning and the design of social futures. Routledge, 2000.
11. UNESCO. Media and information literate citizens: Think critically, click wisely! UNESCO, 2021.
12. Walsh M. Multimodal literacy: What does it mean for classroom practice? Australian Journal of Language and Literacy, 2010.
13. Azizxo‘jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. TDPU, 2003.
14. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. Iste’dod, 2008.
15. Abduqodirov A. A., Pardaev A. X. Ta’lim jarayonini texnologiyalashtirish nazariyasi va metodologiyasi. Fan va texnologiya, 2009.